

Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne, t. 2, red. G. Miernik, Kielce 2001, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, ss. 225, tab. 14, il. 16; t. 3, red. Beata Wojciechowska, Lidia Michalska-Bracha, Kielce 2002, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, ss. 381, tab. 7, il. 13.

Do rąk czytelników trafiły kolejne dwa tomy wydawnictwa Akademii Świętokrzyskiej, koncentrującego się na dziejach międzyrzecza Wisły i Pilicy¹. Prezentowane publikacje charakteryzują się rozległą problematyką badawczą; poczesne miejsce zajmują artykuły, studia i materiały traktujące o życiu społecznym i gospodarczym. Oba tomy mają przejrzysty układ, a materiały zamieszczono w działach: „Artykuły i komunikaty”, „Artykuły polemiczne”, „Źródła i materiały”, „Kronika naukowa”, „Recenzje”.

W tomie drugim zdecydowanie dominuje problematyka społeczno-gospodarcza. Artykuł Stanisława Adamczyka, *Stosunki rynkowe Ordynacji Myszkowskiej w drugiej połowie XVIII wieku* (s. 15–43), przybliża funkcjonowanie handlu w ordynacji, jej związek z rynkiem krajowym i zagranicznym, z uwzględnieniem roli, jaką odgrywały miasta Pińczów i Książ Wielki.

¹ Omówienie t. 1, red. K. Bracha, S. Wiech, zob. „Kw.HKM”, R. L., 2002, nr 2, s. 214–215.

Ordynacja Myszkowska została utworzona w 1601 r. przez Piotra i Zygmunta Myszkowskich. W 1729 r. ordynacja przeszła na Franciszka Wielopolskiego, spokrewnionego z ostatnim ordynatem Józefem Władysławem Myszkowskim (zm. w 1727 r.). W 1813 r. nastąpił kres ordynacji w formie nadanej jej przez twórców. Dane z 1787 r. wykazują 14 265 osób mieszkających na terenie ordynacji, z czego we wsiach 10 484. Przedmiotem obrotu towarowego były przede wszystkim zboże i jego przetwory, woły, świnie, cielęta oraz produkty mleczarskie. Centrum handlowym ordynacji był Pińczów, w którym dwór zbywał nie tylko towary produkowane w ordynacji, ale także pochodzące z zakupów w Gdańsku, jak śledzie, wyroby metalowe, sól, wina, itp. Istotną rolę w stosunkach rynkowych wewnątrz ordynacji odgrywały karczmy. W nich zawierano większość transakcji, przy okazji pijąc dostarczane przez dwór piwo i wódkę. Przez obszar ordynacji biegło kilka tras komunikacyjnych i handlowych. Najważniejszy był „szlak ruski”, którym pędzono woły, oraz drogi z Krakowa na północ. Znaczenie tych dróg potwierdzają rejestry komór celnych, pokazujące wymianę handlową Ordynacji Myszkowskiej z innymi rynkami krajowymi i zagranicznymi.

Jerzy Gapys w artykule *Życie codzienne ziemiaństwa w dystrykcie radomskim w latach 1939–1945* (s. 129–157) przedstawił standard i całokształt życia codziennego mieszkańców dworu w okresie tuż przed wybuchem wojny i w czasie okupacji. Pokazani zostali nie tylko ci, którzy pozostali we własnych majątkach, ale również ci, którzy w wyniku działań wojennych i okupacji zostali ich pozbawieni. Przy formułowaniu opinii i tez badawczych autor posłużył się relacjami, wspomnieniami i pamiętnikami oraz literaturą traktującą o ziemiaństwie. Jednocześnie J. Gapys zdaje sobie sprawę, że duże zróżnicowanie społeczno-gospodarcze sfer ziemiańskich, wielość tradycji rodowych i różnorodność cech osobowych muszą powodować, iż zarysowany obraz życia codziennego tej grupy społecznej zawiera wiele uproszczeń. Trudną sytuację miały rodziny ziemian pozbawione majątków. Część znalazła schronienie u bliskich, inni zmuszeni byli podjąć pracę zarobkową w różnych zawodach.

Na podstawie inwentarzy z lat 1666 i 1741 Jacek Pielas i Wojciech Kalwat zaprezentowali dwór w Szczekarzowicach i wieś Skoszyn (s. 161–177). Analizując źródła J. Pielas zauważa, że siedziba Oleśnickich w Szczekarzowicach spełniała wszystkie najważniejsze warunki, by uznać ją za ideał siedliska zamożnego szlachcica, na wzór opisu Jakuba Ponętowskiego, kasztelana brzeskiego². Był to dwór drewniany, pokryty gontem, z sześcioma izbami, sienią i poddaszem. Obejście było ogrodzone, a w jego obrębie znajdowały się stajnia, staw, „kownia”, browar, młyn, gorzelnia, chlew, piwnica, budynek mieszkalny dla czeladzi i włoski ogród. Na podwórze wjeżdżało się przez drewniane wrota. Opisany dwór stanął na miejscu starego, który został spalony w trakcie „potopu” szwedzkiego.

Inwentarz wsi Skoszyn zawiera szczegółowy opis dworu, spichlerza, lamusa, stodoły, stajni, obory, browaru, palarni, suszarni, piwnic, ogrodów, sadów, łąk i pól, a wreszcie wylicza mieszkających we wsi ludzi i ich obciążenia na rzecz dworu i Kościoła. Wartość źródłowa inwentarza jest bezsporna, gdyż przedstawia on pełny obraz wsi z obszaru Gór Świętokrzyskich około połowy XVIII w.

W tomie trzecim na szczególną uwagę historyka kultury materialnej zasługuje obszerne studium Franciszka Dąbrowskiego, *Geneza i początek działalności komandorii joannitów w Zagóści* (s. 11–44). Dotychczasowe badania koncentrowały się na rekonstrukcji stosunków osadniczych w Zagóści i okolicy oraz na zagadnieniu fundacji komandorii zagojskiej³. Tym razem rozważania autora prowadzą do wniosku, że nadanie Henryka Sandomierskiego dla joannitów

² Opis idealnej wiejskiej siedziby: W. Łoziński, *Życie polskie w dawnych wiekach*, Kraków 1958, s. 75–76.

³ R. Grodecki, *Studia nad dziejami gospodarczymi Polski XII w.*, „Kwart. Hist.”, 29, 1915, s. 262–274; K. Tymieniecki, *Majątność książęca w Zagóściu i pierwotne uposażenie klasztoru joannitów na tle osadnictwa dorzecza dolnej Nidy*, [w:] tenże, *Pisma wybrane*, Warszawa 1956; W. Pałucki, *Kasztelania czechowska*, War-

miało dwa zasadnicze cele: jednym było utworzenie szpitala i budowa kościoła pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela z wykorzystaniem systemu osad służebnych położonych nad dolnym biegiem Nidy, drugim — zorganizowanie grupy przychylnego władcy duchowieństwa.

Z pozostałych artykułów interesujące ustalenia przynoszą: *Nadpilickie majątki ziemskie Ostrowskich z Maluszyna w XIX wieku w świetle archiwum rodzinnego* Jarosława Kity (s. 139–153), *Urządzenie kolonialne wsi donacyjnej Jedlnia (1840–1846)* Piotra Wdowskiego (s. 155–165) i *Komisja Regionalnego Planu Zabudowania Okręgu Kielecko-Radomskiego i modernizacja przemysłu w Zagłębiu Staropolskim w latach 1937–1939* Jana Głównki (s. 243–260).

Ostrowscy z Maluszyna, herbu Korab, należeli w drugiej połowie XVIII w. do średniej szlachty, by w ciągu kilkudziesięciu lat stać się jedną z najbardziej liczących rodzin ziemiańskich w Królestwie Polskim. Według danych z 1877 r. byli w posiadaniu ponad 22 000 mórg ziemi, z czego lasy stanowiły około 40%. Ich majątki położone były głównie w powiecie radomszczańskim, a ponadto częstochowskim, sieradzkim i brzezińskim. Twórcami podstaw majątku rodziny byli żyjący w XVIII w. Kazimierz i Michał Ostrowscy. Obaj wiernie służyli Leszczyńskim i Poniatowskim, co zostało docenione i nagrodzone intratnymi urzędami oraz nadaniami dóbr. Wzrost znaczenia rodziny umożliwił skoligacenie się z Potockimi, Wielopolskimi, Moszyńskimi i Morsztynami, przez co fortuna i pozycja Ostrowskich ciągle wzrastały. Kariera rodziny zakończyła się wraz ze śmiercią ostatnich z rodu (1923/1925). Analiza dokumentów majątkowych pozwoliła autorowi przedstawić niektóre z działań podejmowanych we własnych dobrach, takie jak ulepszanie uprawy ziemi, melioracje gruntów, pomiar włości, stosowanie unowocześnionych narzędzi i nawozów, zwiększenie hodowli bydła i rozwój przemysłu spożywczego, wreszcie uregulowanie gospodarki leśnej. Zachowane źródła nie pozwalają jednak na ustalenie wysokości produkcji i dochodów całego majątku i całości kształtu stosunków wieś–miasto w dobrach maluszyńskich.

P. Wdowski skoncentrował się na przedstawieniu skutków oczynszowania wsi Jedlnia. Wieś położona na skraju Puszczy Kozienickiej, na mocy przywileju Władysława Jagiełły z 1387 r. stała się własnością królewską. Od 1596 r. wcielona była do ekonomii kozienickiej, a w 1796 r. przeszła na własność rządu. W 1838 r. dobra rządowe Jedlnia otrzymał za zasługi w tłumieniu powstania listopadowego pułkownik Aleksander Bezak. Zgodnie z obowiązującymi przepisami donatariusz zobowiązany był do oddzielenia oraz komasacji gruntów wiejskich i folwarcznych, wydzielenia każdemu włościaninowi gruntów ornych, łąk i ogrodów w jednym miejscu oraz wprowadzenia całkowitego oczynszowania chłopów. Właściwego urządzenia dokonano w latach 1842–1843. Wprowadzenie oczynszowania oraz uruchomienie fabryki fajansu zmieniło strukturę ekonomiczną i społeczno-zawodową ludności Jedlni. Zaprezentowany materiał pokazuje, że urządzenie kolonialne przyniosło poprawę położenia materialnego jej mieszkańców przy jednoczesnych dużych korzyściach finansowych donatariusza.

J. Głównka omówił efekty działania Komisji Regionalnego Planu Zabudowania Okręgu Kielecko-Radomskiego w latach poprzedzających wybuch II wojny światowej. Postulat sporządzenia planów zabudowy w regionie świętokrzyskim, z którym wystąpiło Ministerstwo Spraw Wojskowych w 1935 r., dotyczył przede wszystkim kompleksowego rozwoju Skarżyska-Kamiennej i położonych w jego pobliżu miejscowości. Komisja powołana do sporządze-

szawa 1965; P. Stróżyk, *Fundacja preceptorii templariuszy w Tempelhof*, „Roczniki Historyczne”, 58, 1992; M. Smoliński, *Geneza joannitów zagojskich w świetle początków zakonu w Niemczech, Czechach i na Morawach oraz związków rodzinnych Kazimierza Sprawiedliwego*, [w:] *Władcy, Mnisi, Rycerze*, red. B. Śliwiński, Gdańsk 1996. Dokument fundacyjny, poddany wszechstronnej krytyce wraz z jej wynikami i bibliografią omówiła Z. Kozłowska-Budkowa, *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*, Kraków 1937, z. 1, s. 70.

nia i uchwalenia planu regionalnego powstała 31 maja 1937 r.⁴ Do jej najważniejszych zadań należało sporządzenie planów regulacyjnych eliminujących chaotyczną zabudowę, a zwłaszcza parcelacja terenów budowlanych i zakładanie nowych, poszerzanie ulic i dróg, wodociągi i kanalizacja, parki, boiska, nowe dzielnice, zakłady użyteczności publicznej. Kolejnym ważnym zadaniem realizowanym przez gospodarzy województwa kieleckiego były inwestycje gazyfikacyjne w latach 1937–1938, które doprowadziły do zbudowania gazociągu z załębia Jasielsko-Krośnieńskiego m.in. do wytwórni amunicji w Skarżysku. W tym samym czasie można zaobserwować efekty nowej polityki gospodarczej państwa związane z powstaniem COP. Unowocześniano istniejące już zakłady przemysłowe, powstawały nowe, dobrze wyposażone, jednocześnie rozwijało się budownictwo mieszkaniowe. W związku z tym tworzono specjalistyczne szkoły o charakterze przemysłowo-rzemieślniczym. Wszystko to wpłynęło na zmniejszenie bezrobocia i ożywienie gospodarcze w latach 1938–1939. Inwestycje w COP przyczyniły się do zwiększenia zatrudnienia i modernizacji fabryk w Kielcach, Skarżysku-Kamiennej i Końskich.

Omawiane tomy przynoszą dużo ciekawych materiałów dotyczących szeroko pojętych dziejów północnej Małopolski. Należy pochwalić środowisko kieleckich historyków, które konsekwentnie co roku wydaje tom poświęcony historii regionu, i z dużym zainteresowaniem oczekiwać zapowiadanych już, kolejnych trzech tomów tej serii.

P. Kardys

⁴ *Obwieszczenie wojewody kieleckiego z 16. listopada 1937 r. o powołaniu Komisji Regionalnego Planu Zabudowania Okręgu Kielecko-Radomskiego*, „Kielecki Dziennik Wojewódzki”, 1937, s. 463–464.